

HONDERD JAAR ODEON

EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN ROTTERDAM

door Jan van den Noort

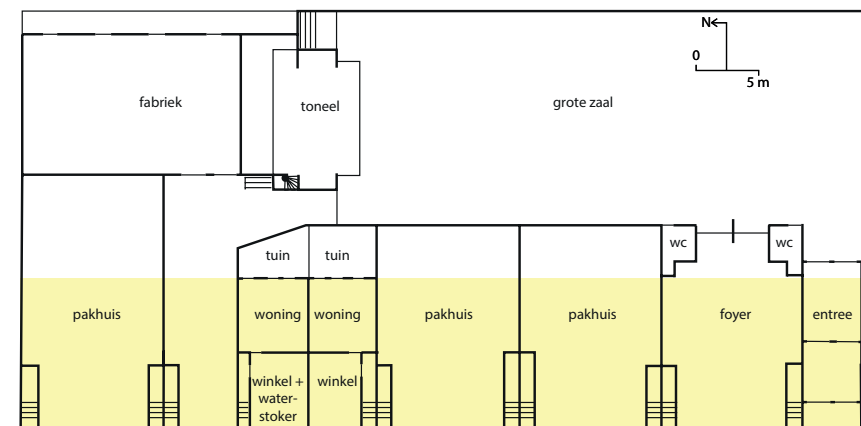
Honderd jaar geleden zag Odeon het licht, een uit de kluiten gewassen zalencomplex in de Rotterdamse Gouvernestraat. Het verwierf enige faam door in de loop van de jaren een caleidoscoop aan activiteiten aan te bieden. Dankzij de digitale krantenverzamelingen van Delpher.nl zijn veel details uit die geschiedenis te achterhalen. Het grote aantal invalshoeken maakt het mogelijk om aan de hand van Odeon een kleine geschiedenis van Rotterdam te schrijven. Het verhaal eindigt in 2023. Nog voor het eeuwfeest kon worden gevierd, werd het pand gesloopt.

Bedden

Als je honderd jaar geleden lekker wilde slapen, en goed bij kas was, dan ging je naar een meubelmaker of meubelzaak, bijvoorbeeld het 'Magazijn tot geheele meubilering van slaapkamers firma J.H.A. Gogarn'. Die zaak was te vinden in het centrum van Rotterdam bij de Grote Markt. Familiebedrijf Gogarn was al vanaf 1808 actief in de havenstad, niet alleen met bedden, maar met allerlei meubels, gordijnen, behang enzovoort. Gogarn had bovendien een ontsmettingsoven om kleding, kapok en 'bedveeren' te desinfecteren zodat je daardoor iets meer kans had om een van de vele besmettelijke ziekten te overleven. Omstreeks 1870 liet Gogarn in de Gouvernestraat een 'stoomfabriek voor bedveeren en kapok' bouwen en breidde die regelmatig uit. In 1921 opende het bedrijf een mooie nieuwe fabriek langs het Jaagpad in Overschie en zette de gebouwen in de Gouvernestraat in de verkoop.¹

De fabriek van Gogarn werd gekocht door de NV Maatschappij tot het aannemen van Bouwwerken. Die NV was niet alleen aannemer, maar ook projectontwikkelaar. Haar directeur Th.I. Aalbers sr. wilde het allegaartje aan de Gouvernestraat omzetten in iets verkoopbaars, maar wat? Vader Aalbers legde het voor aan zijn zoon Albert (1897-1961) en die tekende een ontwerp met voor elk wat wils: een blok van 72 piepkleine arbeiderswoningen met daaronder twee winkels en een aantal pakhuizen en daarachter een fabriekspand en een uit de kluiten gewassen feestzaal.²

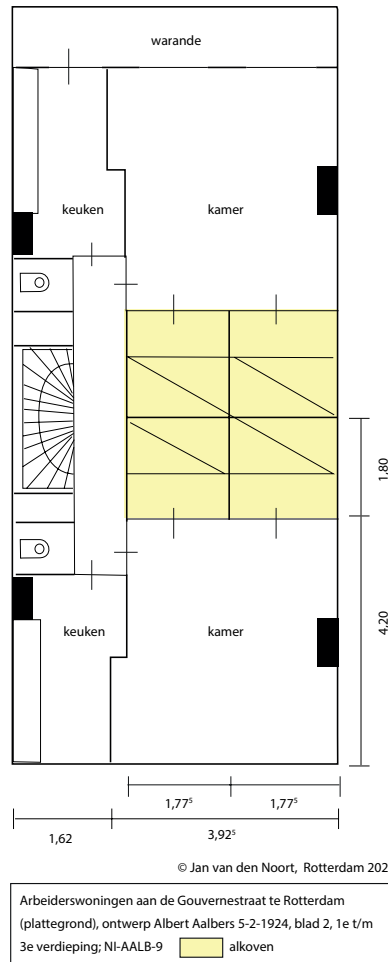
Het complex kreeg de naam Odeon vanwege de grote feestzaal, goed voor duizend zitplaatsen, achterin het complex. 'Ooideion' is Grieks voor zingen, voordragen en afgaand op het aantal Odeons in de wereld is er heel wat afgezongen en voorgedragen. De kranten waren lovend over de zaal die op vrijdag 24 april 1925 feestelijk werd geopend: 'De zaal is keurig aangekleed en net gemeubileerd ... we hebben van zulke groote ruimten er in onze stad niet te veel en de enkele, die we hebben zijn ôf zeer prijzig in de huur, of wat erg schamel uitgerust... de foyer met het buffet bevindt zich naast de zaal, zoodat het hinderlijk gerinkel van glas- en aardewerk, dat bij toneel- en muziekkuitvoeringen zoo storend werkt, hier voorgoed verbannen is. Aan het einde der zaal bevindt zich een toneel van flinke afmetingen, hoog gelegen, met een orkestruimte die er eveneens wezen mag.'³

© Jan van den Noort, Rotterdam 2024

Arbeiderswoningen, pakhuizen en feestzaal aan de Gouvernestraat Rotterdam, ontwerp Albert Aalbers 7-7-1924, blad 2, begane grond; NI-AALB-24. Woningen op 1e t/m 3e verdieping

Dat kon niet gezegd worden van de woningen die drie hoog het complex bekrondten. Aalbers tekende woningen die eigenlijk niet meer voldeden aan de eisen van de tijd. Ze waren erg klein en hadden geen slaapkamer. Ze waren rug-aan-rug gebouwd en hadden aan de rugzijde twee slaapruimten, de zogenaamde alkoven. Daar zaten geen ramen in en je kon die ruimten dus niet ventileren. Rotterdam was de laatste gemeente waar alkoofwoningen nog mochten worden gebouwd. In 1937 was dat ook hier definitief verboden.⁴

'Met de feestelijke stemming in de goed bezette groote zaal van Odeon ging hand in hand het drukke, jolige gedoe van vrolijke jeugd en dartele jonkheid'

De woningnood was groot dus de woningen werden vlot verhuurd. Voor de rest van het complex bestond minder belangstelling. Daarom werden de pakhuizen omgebouwd tot woning, vergaderzaal of winkel. De fabriek werd omgezet in een grote coulissenbergplaats en vijf kleedkamers 'die aan alle eischen voldoen.' Ze werden zelfs verwarmd en waren voorzien van water en licht, 'zoodat veel toneeldilettanten het hier een Eldorado zullen vinden.' Achter het toneel was ook nog wat ruimte voor vergaderzalen, 'zoodat een groot deel van vergaderend Rotterdam hier eventueel een plaatsje zal kunnen vinden.'⁵

Ondanks de aanpassingen en de positieve reacties in de pers lukte het niet om Odeon aan de man te brengen. Aalbers nam de exploitatie zelf ter hand. Odeon bleef bijna vijftig jaar in beheer bij de familie Aalbers.

Een avondje uit in eigen kring

De grote zaal was ruim en laagdrempelig, waardoor de plaatselijke verenigingen een avondvullend programma konden organiseren van en voor al hun leden. Odeon was nog maar net geopend of de leden van de Nederlandsche Vereeniging van Spoor- en Tramwegpersoneel stroomden de zaal binnen voor de feestelijke onthulling van hun nieuwe vlag. Na wat inleidende praatjes werden achtereenvolgens het 'Stormlied' en 'Morgenrood' gezongen, gevolgd door het 'in dit milieu zo toepasselijke gedicht' van Adama van Scheltema: 'Het lied van den machinist'. Het vertellen van 'Een vrolijke geschiedenis op St. Nicolaas-avond' zorgde voor de 'vrolijke noot', waarna de voorzitter een feestrede uitsprak en wees op de successen in het verleden en de taken voor de toekomst. 'Een gezellig dansje heeft de feestgenoten nog tot laat bijeen gehouden.'⁶

De feestelijke vergadering van de Vereeniging van R.K. jongelieden het Katholiek Leven in mei 1926 sprak een andere groep Rotterdammers aan. 'Met de feestelijke stemming in de goed bezette groote zaal van Odeon ging hand in hand het drukke, jolige gedoe van vrolijke jeugd en dartele jonkheid, en was er een sfeer waarbij een spel van jeugd en liefde reeds bij voorbaat rekenen mocht op 'n goed succes.' Dat spel was het door de leden opgevoerde toneelstuk 'Lente', handelend over de oprechte genegenheid van het 'wereldsche vrouwtje' voor de 'miskenden kunstenaar'. Na afloop van de opvoering was er een reünie, 'waar men nog langen tijd gezellig bijeen bleef'.⁷

Zo bood Odeon ook onderdak aan de 'Vereeniging tot opbloei van het Geestelijke leven in onze Hervormde Kerk', de 'Algemeene Nederlandsche bond van Handels- en kantoorbedienden', de 'RK Mandoline-

club St. Caecilia', de 'Rotterdamsche Dilettanten Toneelbond', de 'Westelijke Oranje- en buurtverenigingen' en vele andere liefhebbers van een avondje uit in eigen kring.⁸

Odeon werd ook intensief gebruikt voor vergaderingen en lezingen. Zo deed pater v. d. Berg een boekje open over de Papoea's in Nieuw Guinea en hield hij zijn gehoor voor dat 'het beruchte koppensnellen in den grond een godsdienstig gebruik is. De inboorlingen dooden en snellen koppen, om de namen der gevallen te geven aan hun kinderen, die aldus tegen booze geesten beschermd worden'. Ter geruststelling voegde hij daaraan toe dat het zo goed als niet meer voorkwam en 'het gemoed der ruwe natuurkinderen' veredeld werd door het katholieke geloof.⁹

David Wijnkoop, Willem van Ravesteijn en 'eenige Chineesche makers' spraken over de 'Chineesche Revolutie', Anton Constandse en dominee H.G. van Wijngaarde debatteerden over 'De onhoudbaarheid van het Protestantisme' en Henk Sneevliet vroeg aandacht voor 'Trotski's verbanning'.¹⁰

Het 'Comité van actie tot instandhouding van den kleinen handelsdrijvenden en industrieelen middenstand en tot behartiging van hun belangen te Rotterdam' riep haar leden op om zich te verzetten tegen de zondagsluiting. Het belegde een druk bezochte vergadering in Odeon en nam een motie aan waarin de gemeente om hulp werd gevraagd. Het mocht allemaal niet baten. In 1930 voerde de regering de winkelsluitingswet in en tot 1984 gingen winkels op zondag verplicht dicht.¹¹

Het RET-personeel verzette zich tegen het voornemen van de gemeente om het kort tevoren opgekochte bedrijf om te zetten in een naamloze vennootschap. De 'Federatie van personeel in openbaren dienst' belegde een vergadering in Odeon om het ontij te keren. Toen er na een half uur nog maar vijftien belangstellenden waren, beklagde de voorzitter zich 'dat dit personeel doof blijft voor eigen belangen.' De Federatie zou 'de stormklok blijven luiden', maar dat bleek niet nodig. Het duurde tot 2007 eer de RET een nv werd. Het kan verkeren; allemaal in Odeon.¹²

Sport

De grote zaal werd ook gebruikt voor allerlei sporten, zoals de Nederlandse kampioenschappen worstelen en gewichtheffen, het jaarlijkse toernooi van de Nederlandsche Tafeltennisbond. de jaar-

Op 10 oktober 1925 gaf het Polyphonisch mandoline-orkest een concert in Odeon ten bate van de Herstellings-oord-vereniging De Eendracht van de RETM. (Uit: Groot-Rotterdam, geïllustreerd weekblad voor Zuid-Holland en Zeeland, 2 oktober 1925)

Dans-BECKMANN
Academie
TELEFOON 33766.

Gevestigd in de prachtige Zalen van Gebouw „Odeon“, Gouvernestr. 50-72

Aanvang der Danslessen voor Eerstbeginners **Zondag 6 September 4 en 6 uur.**

In **October** op alle andere avonden Lessen voor Gehuwden en Gevorderden; ook speciale R.-K. Clubs. „Vereenigingen“ reductie.

Leuke gezellige Clubs. Privélessen dagel. op ieder gewenscht uur. Inschrijving en spreekuren dagelijks van 2-4 uur en van 8-10 uur.

School voor correct Dans-onderwijs Engelsche stijl. Prospectus op aanvraag.

39806 50

Rotterdamsch Nieuwsblad,
27 december 1926.

Kerstuitdeeling Chr. Padv.
Het is reeds de zesde keer, dat zij een Kerstuitdeeling voor de armste kinderen onzer stad organiseren en men kan zeggen, dat zij hun sporen verdiend hebben. Ook dit jaar was de uitdeeling grootsch van opzet en de ingezamelde f 1400 stelde den wakkeren jongens in staat aan 250 kinderen een pakket warm ondergoed te verstrekken.

Vrijdagavond werd deze uitdeeling in het gebouw Odeon na een waardige Kerstfeest viering gehouden. Hopman J. S. v. d. Gevel de geestelijke vader van deze menschielieven de onderneming sprak een kort openingswoord, waarna de heer L. Bodaan, gemeentelijk adviseur inzake de opvoeding der rijpere jeugd op de hem zoo eigen vlotte wijze een drietal Kerstvertellingen deed.

Die vertellingen, maar vooral de uitdeeling van de pakketten, de versnaperingen tooverde glimlachjes op de bleke gezichten der talrijke kinderschaar, die soms overging tot uitgelaten vrolijkheid.

Een tooneelstukje, getiteld „Dan's Kerstfeest" en een padvindersonderwijs vormden het slot van den heerlijken Kerstavond.

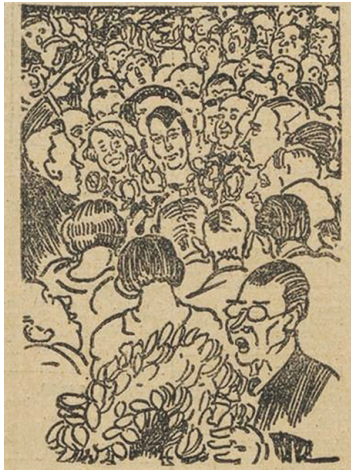
Hij was voor de jongens zelf een groote voldoening, wetende dat zij een gedeelte van hun schoone belofte in praktijk hadden gebracht, nl. het „iedereen te helpen waar ik kan." Ook zij kunnen op een geslaagden avond terugzien, een belooning voor hun menschielievend werk.

Rotterdamsch Nieuwsblad,
1 september 1931.

vergadering van de Rotterdamsche Voetbalbond, het afscheid van voetballer Puck van Heel, de kampioenschappen wielrennen op de rollenbank, zaalvoetbal en basketbal, om er enkele te noemen.¹³

De Rotterdamsche vereniging voor ontwikkeling en ontspanning voor de vrouwelijke jeugd toverde het publiek in Odeon een 'aller-aardigst' gymnastiek-programma voor, 'mooi door het werk dat geboden werd, maar vooral mooi als getuigenis van het prachtige maatschappelijke werk, dat bovengenoemde vereniging avond aan avond in verschillende deelen der stad levert... Voor de ontwikkeling en ontspanning van honderden fabrieksarbeidsters wordt in verschillende cursussen zorg gedragen.' De arbeidsinspectie had daartoe het initiatief genomen en was ook in het bestuur vertegenwoordigd, wat van een 'breeden blik' getuigde.¹⁴

Odeon draaide regelmatig mee op het hoogste sportniveau. Toen zwemster Marietje Baron in Brussel een wereldrecord op de tweehonderd meter schoolslag zwom, werd ze gehuldigd in Odeon. 'Er was grote belangstelling en toen wij om acht uur de zaal binnen traden, schuifelden daar de voeten van ettelijke honderden jonge dames en heeren reeds op het gladde graniet en kregen we dans op dans te zien, totdat ... de looper gelegd werd, hetgeen de komst van onze kranige zwemster aankondigde... Geheel Nederland heeft zich over de prestatie van Marie verheugd' sprak de voorzitter van Rotterdams Olympisch Zwemcomité, 'zelfs zij die van de zwemsport evenveel

**Huldiging Marie Baron
op 10 december 1926.**

(Tekening uit *Rotterdamsch
Nieuwsblad*, 11 december 1926)

**Van links naar rechts:
Bep van Klaveren.**

(Tekening uit *Voorwaarts*,
Sociaal Democratisch Dagblad,
4 juli 1928)

Marie Baron.

(Uit: *Rotterdamsch Nieuwsblad*,
13 augustus 1928)

Marie Braun.

(Uit: *Rotterdamsch Nieuwsblad*,
13 augustus 1928)

verstand hebben als een olifant van borduren.' De hoop werd uitgesproken dat zij Nederland op waardige wijze zou vertegenwoordigen bij de Olympische Spelen van 1928 in Amsterdam.¹⁵

Als één sport het imago van Odeon heeft bepaald dan is dat de boksport. En als iemand daartoe heeft bijgedragen dan is dat bokсмеester Theo Huizenaar die in 1918 zijn eerste bokswedstrijden organiseerde in het Algemeen Verkooplokaal aan de Goudsesingel. Toen de beheerder van het Verkooplokaal naar Odeon verhuisde, koos Huizenaar ook voor die veel grotere accommodatie. Op 27 april 1925, drie dagen na de feestelijke opening van Odeon, sloeg 'zijn' Nederlands kampioen Arie van Vliet daar Belgisch kampioen Henri Dupont in de derde ronde knock-out. De Nederlandse bokssport stond nog in de kinderschoenen. In veel Nederlandse gemeenten was boksen zelfs verboden. Amsterdams burgemeester Willem de Vlucht zou gezegd hebben: 'Wie bloed wil zien, gaat maar naar het abattoir.' Rotterdam had minder bezwaren en groeide uit tot een belangrijke bokstad en in Odeon was de maandag voortaan boksdag, met name voor de amateurs.¹⁶

Vier medailles

Huizenaar boekte zijn grootste successen met vedergewicht Bep van Klaveren, goed voor veel Rotterdamse, Zuid-Hollandse en Nederlandse kampioenschappen en succesvol bij de Nederlands-Duitse ontmoeting in 1927. In 1928 won hij een gouden medaille bij de Olympische Spelen in Amsterdam. De Rotterdamse sporters brachten vier medailles terug naar Rotterdam. Naast Bep van Klaveren wist Marie Zus Braun zich verzekerd van een gouden medaille door op de honderd meter rugslag iedereen achter zich te laten. Op de 4 x 100 meter vrije slag won ze zilver met de estafetteploeg. Marie Baron behaalde een zilveren medaille op de tweehonderd meter schoolslag. Rotterdam stond op zijn kop en menig huldiging werd op touw gezet.¹⁷

Op verzoek van het Olympisch Comité legde het Italiaanse filmbedrijf Luce de Olympische Spelen vast in een ruim drie uur durende film. De film werd voor het eerst in besloten kring getoond aan Prins Hendrik, maar de première was voorbehouden aan Odeon, met de succesvolle Olympiërs op de eerste rang. De film was door Max Tak voorzien van 'muzikale illustraties' en daarmee tevens de eerste vertoning van een geluidsfilm in Rotterdam.¹⁸

Het Nederlandsch Olympisch Comité was, zoals gezegd, voor de film in zee gegaan met het Italiaanse filmbedrijf Luce en dat zette kwaad bloed bij de Nederlandse filmindustrie. De Nederlandsche Bioscoopbond deed de film in de ban en riep haar leden op om geen zaken te doen met al wie daar geen gehoor aan gaf. De vertoning was een groot succes en Odeon liet zich dat succes niet ontnemen. Met gevoel voor drama plaatste het de advertentie 'Film Olympische Spelen geprolongerd ondanks boycot Nederlandsche Bioscoopbond, Iederen avond 8 uur.'¹⁹

Weinig ruimte voor een avondje stappen

De crisis van de jaren dertig was voor velen een streep door de rekening. De wereldwijde economische crisis sloeg een gat in de koopkracht waardoor na het betalen van de huur en de aanschaf van voedsel weinig ruimte bleef voor een avondje stappen in Odeon. In de pers is weinig terug te vinden over feestelijke activiteiten in Odeon. In de feestzaal werd vooral overlegd over crisismaatregelen.²⁰

Door toenemende concurrentie van Aziatische zeelieden stond de werkgelegenheid van Nederlandse zeelieden en hun salaris onder druk. In 1933 kwam de vakgroep zeelieden van de Centrale Bond van Transportarbeiders in Odeon bijeen om een besluit te nemen over het nieuwe contract met de reders. 'Reeds geruime tijd heeft de contactcommissie hier over onderhandeld, waarbij de reeders hun eisch handhaafden tot verlaging van de gages naar het buitenlandsche peil d.w.z. met 23 procent tot 30 procent' De contactcommissie stelde haar leden voor om in te stemmen met 7,5 procent minder. Na negen maanden onderhandelen werd genoeg genomen met twee keer 5 procent in een jaar.²¹

Tijdens de jaarvergadering van de Rotterdamsche Marktkoopliedenbond 'Door Eendracht verbetering' liet voorzitter J.J. Stad sombere geluiden horen: 'Het afgelopen jaar is in economisch opzicht voor ons een rampjaar geweest. Allerwege genomen maatregelen hebben den marktkoopman zwaar getroffen. Velen onzer moesten noodgedwon-

gen om steun aankloppen bij ons steunfonds en ook op een plaats waar zij liever niet kwamen.'²²

Tijdens de bijeenkomst van het Algemeene Ventersverbond in Nederland werd vooral geklaagd over het sterk gegroeide aantal venters, met name bloemenventers. Een vergunningstelsel zou daar paal en perk aan moeten stellen. Op hun beurt klaagden de bloemenwinkeliers in Odeon hun nood over de concurrentie die zij ondervonden van bakkers en fruitwinkeliers die op zondag wel open mochten zijn; maar zij niet. 'Was het publiek aanvankelijk voornemens bloemen voor kennissen of vrienden te kopen, het gesloten zijn van de winkels doet het naar een fruithandel of een banketbakker gaan.'²³

Tijdens de crisis groeide de aanhang van de fascistische bewegingen en vond menig handgemeen plaats tussen links en rechts. Tijdens de Kristallnacht van 9 op 10 november 1938 liet de Duitse overheid zien tot welke gruwelen zij in staat was. In een stampvolle Odeonzaal hielden sprekers van allerlei gezindten een warm pleidooi voor opvang in ons land van joden, die na de Kristallnacht niet wisten hoe snel ze Duitsland moesten verlaten. De regering bleek slechts bereid om enkele vluchtelingen op te nemen.²⁴

Na het bombardement

Na het bombardement van 14 mei 1940 was de druk op Odeon extra groot; de zalen in het centrum lagen in puin, maar Odeon bleef ongeschonden. Veertien dagen na de ramp organiseerde het een groot Openbaar Bal onder leiding van balleider Johnny Beckman, een activiteit die regelmatig werd herhaald. Tot die fatale 14de mei konden de vrijzinnig hervormden voor hun godsdienstoefeningen zowel terecht in de grote Doelenzaal als in de Nutszaal. Zij prezen zich gelukkig dat ze na het bombardement in Odeon een voldoende grote zaal vonden voor hun 'drukker dan ooit bezochte samenkomsten'. De theatergezelschappen vroegen zich af of het nog zin had om te repeteren. Voor de oorlog had elke zaal 'een apart cachet, bezat een eigen sfeer en had daarom onder amateur-gezelschappen haar eigen aanhang.' Na 14 mei waren grotere gezelschappen voortaan aangewezen op Odeon en 'Meunier Frères'.²⁵

De bezetter en zijn trawanten maakten graag gebruik van Odeon, zowel voor feesten als voor toespraken. Zo hield NSB-voorman Ad Mussert zijn gehoor in Odeon voor dat de Verenigde Staten van Europa het middel tot grotere eenheid was, maar alleen als de volkeren 'nationaal-socialistisch of fascistisch zijn'. Ernst van Rappard,

'Ernst van 't Hoff met zijn solisten', 27 januari 1943, Affiche van Jan van de Weg Reclame- en Adviesbureau. (Collectie Stadsarchief Rotterdam, AF-10543)

'Mussert spreekt', 23 april 1941. (Collectie Stadsarchief Rotterdam, AF-10529)

Tweede premietrekking van loterij Winterhulp, een door de bezetter opgezet-te liefdadigheidsactie, 17 oktober 1942. (Foto: R.N. Scholte, *Rotterdsamsch Nieuwsblad*, 19 oktober 1942; Collectie Lex de Herder, Stadsarchief Rotterdam, R-1427-20)

leider van de NSNAP, tapte uit een ander vaatje. Hij zag Nederland het liefst als een provincie van Duitsland: 'Het Deutsche Volkgevoel moet boven komen te drijven.' Ons volk zal 'tot de overtuiging moeten komen dat wij Duitschers zijn'.²⁶

Op de verjaardag van Hitler gingen alle trossen los in Odeon: 'Het podium was kwistig opgetuigd met tulpen en azalea's, temidden waarvan een meer dan levensgrote beeltenis van den Deutschen Führer prijkte. Op den achtergrond bevond zich een groote vergulde adelaar als symbool van het Deutsche rijk'.²⁷

Naarmate de oorlog langer duurde, drukte de rantsoenering steeds zwaarder. Odeon was uitreiklokaal voor distributiekaarten voor textiel en melk, en voor het afstempelen van aardappelkaarten. De distributie was dikwijls onderwerp van gesprek. In 1941 kwamen vijfhonderd caféhouders in Odeon bijeen om te spreken over de rantsoenering van pils en bruin bier. Na een heftige discussie werd besloten om als overgangsmaatregel 'den woensdag te bestemmen tot den dag van het donkere lager bier, zoo noodig later met nog een dag per week uit te breiden'.²⁸

De handelaren in aardappelen, Kring Rotterdam, maakte zich zorgen over de aardappelregeling: 'Kleinhandelaren komt dringend. Uw belangen staan op het spel.' De Federatie van winkeliers in tabaksfabrikaten maakten zich druk over de distributieregeling, de verhoogde tabaksaccijns en de omzetbelasting, maar vooral omdat 'de verplichte leveranties aan de Deutsche Weermacht van grooten omvang zijn geweest'.²⁹

Albert Aalbers.

(Uit: Dorothee Segaar-Höweler en Tjeerd Boersma, *A. F. Aalbers (1897-1961), ondogmatisch modernist in een koloniale samenleving* (Rotterdam 2000) 4)

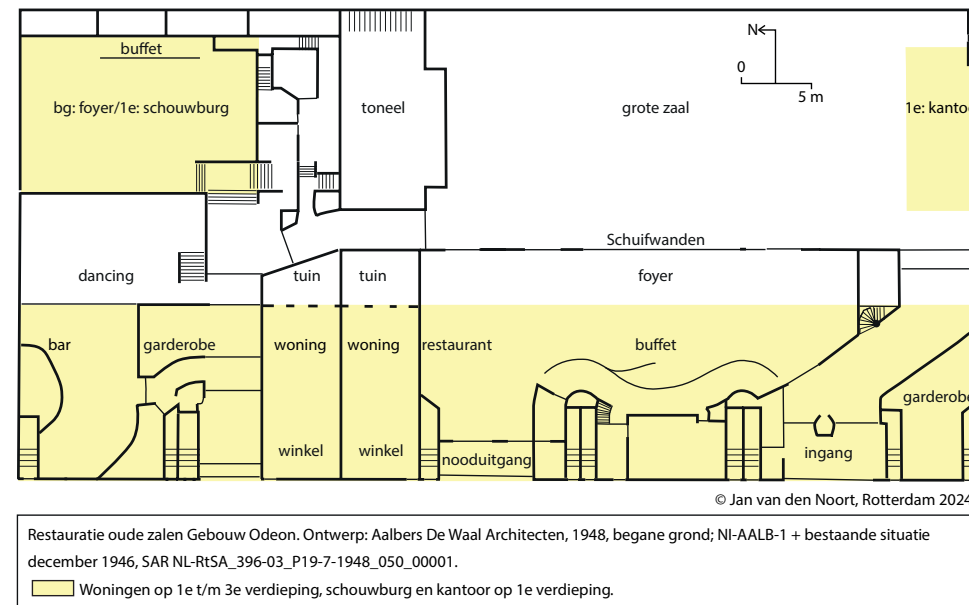
Van Bandung naar de zolder van Odeon

Aalbers sr. bleef nog tot zijn dood in 1948 verantwoordelijk voor de gang van zaken in Odeon. Zoon Albert was in 1928 verhuisd naar Nederlands-Indië om daar zijn geluk te beproeven. Met een collega stichtte hij het bureau Aalbers en de Waal Architecten en vestigde zich in Bandung, het hoger gelegen, koelere alternatief voor de warme en broeierige havenstad Batavia (Jakarta). Aalbers maakte daar furore als modernistisch architect. De Japanse bezetting luidde het einde in van zijn voorspoed. Vanaf 1942 ervoer hij de gruwelen van oorlog en bezetting in een Jappenkamp. Toen hij in 1946 met zijn vrouw en twee dochters naar Nederland repatrieerde, had hij niettemin de intentie om zo snel mogelijk terug te keren naar Bandung. De politieke ontwikkelingen en zijn gezondheid staken daar een stokje voor.³⁰

Na het overlijden van Aalbers sr. ontfermde zoon Albert zich over het beheer van Odeon. Aalbers en De Waal Architecten verhuisden naar de zolder van Odeon, alwaar Albert zich boog over de renovatie van zijn Odeon. Het lag voor de hand dat hij daarbij inzichten verwerkte die hij bij zijn werk in Nederlands-Indië had opgedaan. Zijn biograaf omschreef het interieur van Odeon als een 'volkse variant' op zijn deftige Savoy Homann Hotel in Bandung.³¹

De kranten waren enthousiast over het resultaat: 'In Odeon is geen half werk verricht... Uit alles blijkt dat daar in Odeon de wil heeft voorgezeten, met betrachting van soberheid en eenvoud iets goeds tot stand te brengen'. De grote zaal had een nieuw plafond en een feestelijke verlichting en het gebouw was voorzien van een nieuwe entree en een ruime garderobe. 'Een ware verrassing levert de foyer op, uitgevoerd in rood en zilvergrijs.' Vol waardering was men over enkele technische ingrepen, zoals de naar boven schuifbare wanden tussen foyer en grote zaal. Daardoor was 'de verplaatsing van het publiek van zaal naar foyer een kwestie van een halve minuut.' De tabakswalm, 'een van de kwalen van de grote zaal', behoorde dankzij het rookafzuigsysteem tot het verleden. De schouwburgzaal had met bescheiden middelen een 'totale verandering' ondergaan. 'Ze maakt thans door de nieuwe verlichting en het eenvoudige strakke ornament langs het plafond en wanden, een rustige en beschaafde indruk.'³²

In 1951 werd de Grote zaal voorzien van een geheel nieuwe parketvloer, 'zo zacht en glad als de wang van een lief meisje en zonder de zakformaat Alpen, die in de oude vloer de koppen opstaken.' De vloer was hellend gemaakt, waardoor de bezoekers achter in de zaal een

beter zicht kregen op het podium. Die verbeteringen waren ook nodig, want de concurrentie diende zich aan. De nieuwe concertzaal van Ahoy kon zelfs 1450 gasten bergen, bijna anderhalve keer zoveel als Odeon.³³

Het *Rotterdamsch Parool* maakte dankbaar gebruik van het vernieuwde Odeon om er een film over de bouw van het schip de Willem Ruys te tonen. Ter aanvulling werd 'een fraaie reisfilm van Zweedse origine' getoond en 'een film over het bouwen van een primitieve brug door inboorlingen ergens in donker Afrika... op weergaloos handige wijze.'³⁴

De piepjonge Speeltuinvereniging 't Kinderhoekje maakte zich sterk voor een speeltuin aan het begin van de Essenburgsingel. Toen de aanleg vertraging opliep, nodigde 't Kinderhoekje de kinderen van Rotterdam uit om in Odeon kinderfilms te komen kijken. Onder het motto 'de kinderen van de straat' maakten bijna tienduizend kinderen in 1949 kennis met het fenomeen film en met Odeon.³⁵

Feestelijke kerstbijeenkomst, georganiseerd door Leger des Heils in gebouw Odeon, 1964. (Foto: Ary Groeneveld. Collectie Stadsarchief Rotterdam, 20024-3-32)

De grote zaal bleek zich ook goed te lenen voor concerten 'Zelfs het pianissimo boette in deze grote ruime niets van zijn karakter in en dit zegt wel wat, evenals het feit, dat de klank van de vleugel ook in het forte buigzaam blijft en het gezongen woord duidelijk verstaanbaar is. Het ziet er dan ook naar uit dat Rotterdam een goede concertzaal rijker is geworden.' Iets later klonk het forte van de eerste popgroepen.³⁶

Televisie vriend en vijand

Afgaand op het aantal beschouwingen in de kranten ging het feestzaal Odeon in de jaren vijftig voor de wind. De tv die in 1951 zijn entree maakte en vanaf 1960 alle avonden uitzond, leek de pret nauwelijks te drukken; tv en feestzalen waren geen vijanden, integendeel.³⁷

In 1957 maakte de VARA-televisiequiz 'Weet wel wat je waagt' opnamen in Odeon. De aanwezigheid van de camera's droeg ertoe bij dat de zaal goed gevuld was. Bokspromotor Theo Huizenaar was in zijn nopjes, omdat 'dank zij de TV het Rotterdamse Odeon eindelijk de lof kreeg, die het verdient als burcht van de bokssport in veertig onafgebroken jaren.'³⁸

Hans Langerak, leider van het Haagse cabaretgezelschap 'Schots en scheef' draaide de boel om. Voor de Sport- en Ontspanningsvereniging Pakhuismeesteren voerde hij in Odeon de 'allereerste (gefingerde) uitzending van de Nederlandse Commerciële Televisie Stichting' op. Het televisietestbeeld was in een bijzonder omvangrijk formaat zichtbaar op het podium, muziek en dans droegen bij aan de gewenste televisiesfeer. En ook hier werd de avond afgesloten met een dansje.³⁹

Het aantal tv-uren werd geleidelijk uitgebreid, waardoor het nieuwe medium diep doordrong in de Nederlandse samenleving. In 1964 kwam er een tweede tv-net bij en vanaf 1967 kon zelfs in kleur worden gekeken. Nieuwe omroepen als de TROS en Veronica zorgden voor een flinke dosis amusement en hoewel er veel kritiek was op de 'vertrossing', bond de buis menig Nederlander aan de kijkstoel. Het effect op het verenigingsleven en de feestzalen kon niet uitblijven.⁴⁰

De redactie van *Het Vrije Volk* zond haar jongste journalist Pieter Spreeuw na de oorlog avond aan avond naar de toneeluitvoeringen ter stede. 'Het kon in die jaren niet op. De amateurtoneelverenigingen – groot en klein, goed en slecht – brachten stukken bij de vleet en ze trokken volle zalen. Eerst hadden ze de tombola niet nodig, maar later wél en toen was er televisie in het land en die deelde links en rechts dreunen van jewelste uit.' De verenigingen sneuvelden en ook de tombola met bal na kon hen niet redden. 'Of het nu duur in Lommerrijk of Palace was of goedkoop in een of ander achterafzaaltje; 't was allemaal zelfwerkzaamheid, zélf doen, zélf plezier beleven aan het stuk van de avond. Ik ken een gezin dat zijn eigen huiskamer naar het toneel overbracht. En ik ken een oude heer die alle decors in elkaar timmerde en ze beschilderde, zó móói... Ik denk ook aan het goedwillende, enthousiaste, heerlijk Rotterdamse sprekende troepje moeders en vaders dat op een toneeltje ergens in nergens stond en daar een voorstelling gaf, zó mooi en zó gaaf dat zelfs de kastelein z'n glazen bier liet staan.'⁴¹

Het aantal verhuringen van de zalen in Odeon liep sterk terug, behalve onder ouderen. In 1947 had het parlement de wet 'Noodvoorziening ouden van dagen' aangenomen, aanvankelijk bedoeld als tijdelijke voorziening, maar in 1957 omgezet in de Algemene Ouderdomswet, beter bekend als AOW. Daarmee kreeg de Nederlandse vrijetijdsbesteding een flinke injectie. Veel oudjes kropen achter de buis, maar een groot aantal nam deel aan de uitjes en de feestelijke avonden van de Rotterdamse Bond van Ouden van Dagen. Odeon kon die belangstelling goed gebruiken, maar het was niet voldoende.⁴²

Albert Aalbers maakte de teloorgang van zijn creatie niet meer mee. Hij overleed in 1961. Kort daarop stierf zijn rechterhand, de cabaretier, dansleraar en conferencier Johnny P. Beckmann, verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken in Odeon. Aalbers' schoonzoon A.Th. de Klark (Ton, 1927-2019), draaide al een tijdje mee in de organisatie; aan hem de zware taak om Odeon te hoeden voor de ondergang.⁴³

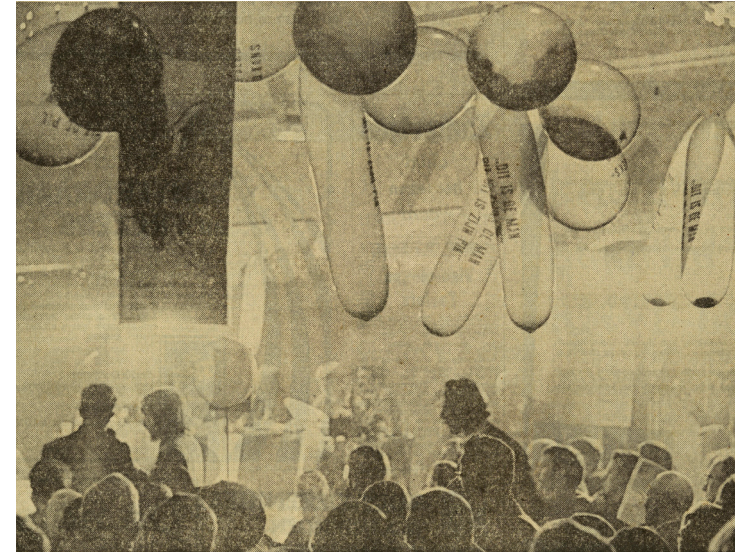
Geboortegolf en SeksSamen

Dankzij de naoorlogse geboortegolf waren de jongeren eind jaren zestig ineens met veel meer en dat lieten ze merken ook. Het moest allemaal anders. In 1966 organiseerden de Jonge Socialisten in Odeon een druk bezochte teach-in over economische en buitenlandse politiek. Voor een jong publiek zetten acht 'wijze mannen' hun politieke standpunten uiteen en ontstond een discussie die rechtstreeks op de radio werd uitgezonden. In 1966 was Vietnam één van de onderwerpen, maar in 1967 was Vietnam hét onderwerp. In Odeon werd een avond met protestsongs georganiseerd met aansluitend een fakkeltocht naar het beeld *Verwoeste stad* van Zadkine en als het aan de organisatoren had gelegen een bezoek aan de Amerikaanse oorlogsbodems in de Parkhaven. Het gemeentebestuur stemde met die visite niet in. Voor de volgende dag was een demonstratieve voettocht voorzien naar Den Haag. Het leek de vierhonderd bezoekers daarom een goed idee in Odeon te blijven slapen, maar daar staken politie en brandweer een stokje voor. Tijdens de studentenrevolte in Parijs toonden de actievoerders minder scrupules. De naamgenoot van Odeon, het majestueuze Théâtre de l'Odéon, bleef een maand lang in handen van honderden jongeren.⁴⁴

Dankzij de introductie van de anticonceptiepil in 1964 raakte de vanzelfsprekende samenhang tussen seks, huwelijk en voortplanting wat meer op de achtergrond. Over seks werd openlijker gesproken en de Nederlandse vereniging voor seksuele hervorming (NVSH), opgericht in 1946, bloeide op als nooit tevoren. In de jaren zestig had de NVSH 200.000 leden en zestig consultatiebureaus voor anticonceptie en seksualiteit.

In 1970 hield de NVSH een druk bezochte teach-in in Odeon getiteld SeksSamen. Gepleit werd voor de afschaffing van artikel 49 van de Algemene Politieverordening. Dat verbood om 'anderen de gelegenheid te geven onderling ontuchtige handelingen te plegen'. Zo'n verbod 'onderdrukt met name de seksuele vrijheid van jongeren, die zelden over eigen woonruimte beschikken', aldus de NVSH. Je hebt

SeksSamen, 27 februari 1970. (Foto: Niels van der Hoeven, *Het Vrije Volk*, 28 februari 1970)

dan 'weinig andere mogelijkheden dan het in het park te doen, in een auto, in een duur hotel of in het gunstigste geval op een divan bij welwillende kennissen.' De organisatoren van SeksSamen stelden voor om een seksueel trefcentrum te beginnen: 'een plaats waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en tegen een geringe vergoeding geriefelijk met elkaar kunnen slapen.' Voor de meeste teach-in-bezoekers was dat een brug te ver, maar een ruime meerderheid van de zaal onderschreef de suggestie van Dolle Mina Els Kuiper om een centrum op te richten waar allereerst gedacht en gepraat wordt. 'En misschien kunnen we daarna nog naaien, nou, dat is dan fijn.'⁴⁵

Actie

Het Rotterdamse gemeentebestuur was er voor de oorlog al van overtuigd dat de oude wijken rond het centrum toe waren aan verbetering, maar het kwam er maar niet van. Het Oude Westen was het wachten beu en kwam in 1970 in Odeon bijeen om te protesteren tegen de vele kwalen die de wijk teisterden, te weten: slecht onderhouden woningen en een verpauperde leefomgeving. Ter vergadering werd de Aktiegroep Het Oude Westen geboren. En diezelfde vergadering adopteerde de boreling een voor die tijd revolutionair plan van architect Pietro Hammel: 'Rekonstruktieplan Het Oude Westen'.

Architect Pietro Hammel. (Foto: Panavus, Rotterdam ca. 1972)

Hammel stelde voor om de krotten in de wijk te slopen, de rest van de woningen op te knappen en in de open gaten betaalbare woningen te bouwen. Het merendeel van de bewoners kon dan in de wijk blijven. En dat zou nog best wel eens goedkoper kunnen blijken dan kaalslag. In de spiksplinternieuwe *Buurtkrant Oude Westen* presenteerde Hammel zijn plan aan de wijk en werden de eisen van de Aktiegroep kort en krachtig samengevat: 'Geen afbraak, maar opbouw van de buurt (desnoods deel voor deel)' maar bovenal: 'goede, betaalbare woningen'.⁴⁶

De Rotterdamse haven zat in de lift en had veel personeel nodig. Zo'n zeshonderd koppelbazen wisten ongeveer zeventuizend tijdelijke werkers naar de haven te lokken en boden hen dikwijls tot wel vijftig gulden per week meer dan de vaste werkers in de haven verdienden. Dat zette kwaad bloed. Eind augustus 1970 sloeg de vlam in de pan en werd een staking uitgeroepen. Stakers konden zich inschrijven in het feestgebouw aan de Doklaan en in Odeon. De vakbeweging eiste slechts 25 gulden bruto loonsverhoging per week, verloor daarmee de steun van de arbeiders en veroorzaakte een wilde staking in de haven.⁴⁷

Bij gebrek aan leiding legde een aantal stakers contact met Wouter ter Braake, lid van de Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (KEN). Die had kort tevoren indruk gemaakt in Odeon waar hij de Aktiegroep Het Oude Westen had toegesproken. Met hulp van de KEN werd een bijeenkomst op het Schouwburgplein aangekondigd. 'We hadden ingeschat dat er een paar honderd mensen zouden komen', aldus Ter Braake, 'maar in de ochtend waren het er al een paar duizend'.⁴⁸

De 21-jarige Ter Braake werd prompt gebombardeerd tot stakings-leider. Hij stelde voor om 75 gulden per week te eisen en kreeg daarmee de handen op elkaar. Inmiddels lag de hele haven plat. De vakbonden hadden niet stilgezeten en op uitnodiging van een comité van ondernemingsraadsleden kwamen zo'n tweeduizend stakers naar Odeon en luisterden naar het advies van de Groningse stakings-leider Fré Meis om vooral 'eensgezind te zijn' en 'de staking in deskundige handen te plaatsen'. Ter Braake en de zijnen verloren hun invloed en de bonden matigden de looneis tot 25 gulden bruto. Een overeenkomst lag in het verschiet en de haven kwam weer langzaam op gang.⁴⁹

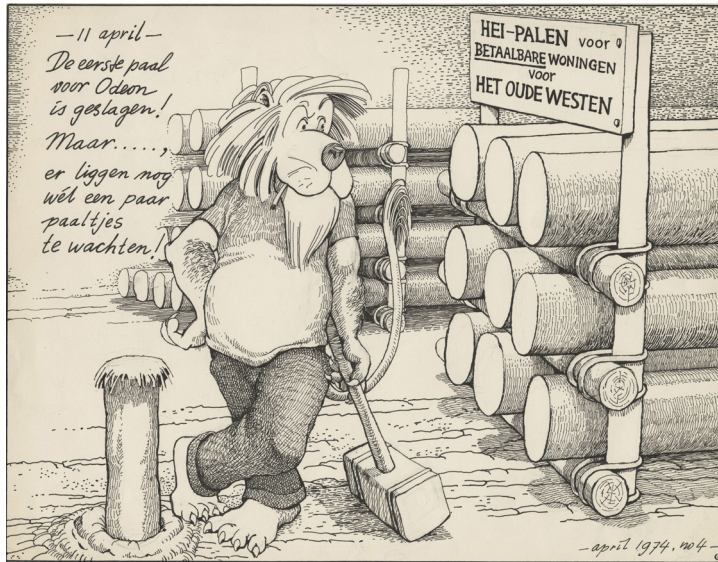

Odeon in de jaren zestig. (Collectie Stadsarchief Rotterdam, 1969-2799)

Wijkgebouw

Wethouder Jan van der Ploeg was, naar eigen zeggen, al vijftien jaar in de weer om de versnipperde accommodaties in de Rotterdamse wijken te bundelen. Hij stak veel geld in het opzetten van wijkgebouwen, zowel nieuwe als te verbouwen accommodaties. Wijkbewoners moesten daar alles kunnen vinden: de bibliotheek, de muziekschool, het dienstencentrum, de sociaal raadsman enzovoort.⁵⁰

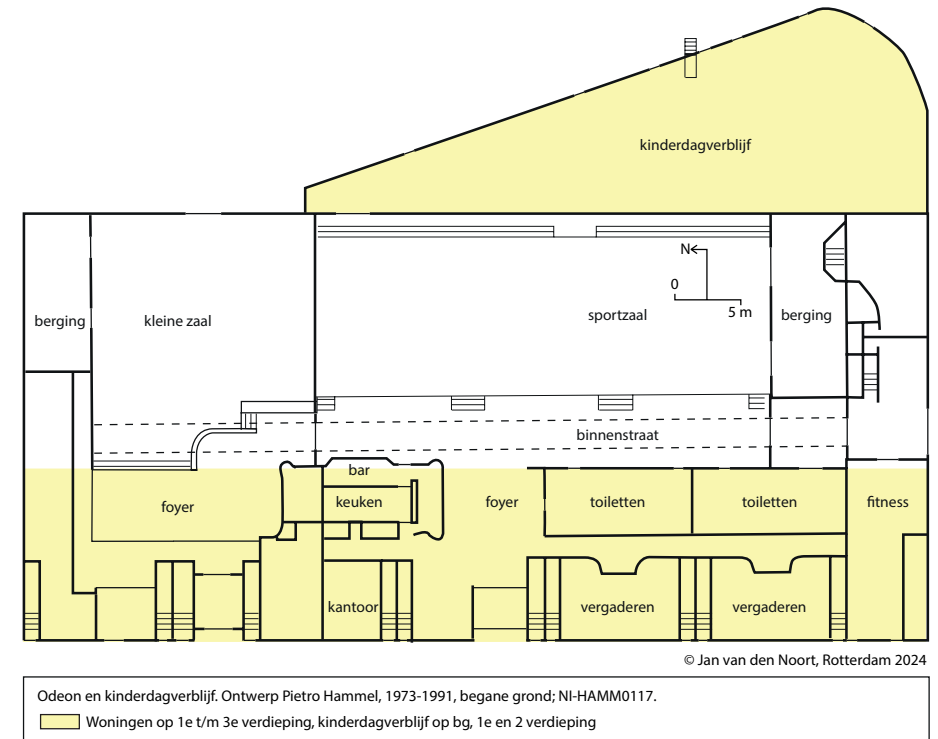
Toen eigenaar De Klark het gemeentebestuur polste of de gemeente Odeon wellicht zou willen overnemen, ging Van der Ploeg daar niet meteen op in. Hij zag zijn kans schoon toen Aktiegroep Het Oude Westen met zijn eisen kwam. In juli 1971 besloot de Gemeente Rotterdam om Odeon aan te kopen. Het bedrijf werd ondergebracht bij de nieuw gevormde Raad voor de Gemeentelijke Wijkgebouwen (RGB, later Sport en recreatie) en De Klark werd daar hoofd van de technische dienst. Zijn personeel verhuisde mee naar de RGB. De woningen boven Odeon kwamen in beheer bij de Maatschappij voor Volkswoningen (later de Nieuwe Unie, respectievelijk Woonstad).⁵¹

Architect Pietro Hammel werd gevraagd om plannen te maken voor de verbouwing van Odeon. De linkerhelft van het gebouw kreeg een snelle opknapbeurt, zodat die zijde snel kon worden ingezet voor allerlei activiteiten, waaronder een koffiehoeck. Vanaf november 1971 was iedereen daar welkom: 'Maak van Odeon uw tweede huis. Eigen bewoners staan klaar om u te ontvangen en zij zorgen voor de echte Oude Westen-sfeer.'⁵²

Tijdens de eerste fase van de verbouwing werd de grote zaal gesloopt en vervangen door een sportzaal. Het gemeentebestuur financierde die verbouwing, maar was er allesbehalve enthousiast over: te duur en beneden de maat. De gemeenteraad stemde ook niet uit overtuiging voor, maar uit mededogen, 'omdat er in deze toch al zo misdeelde wijk geen enkel alternatief is'. Op 11 april 1974 ging de eerste paal de grond in. De zaal werd in mei 1976 feestelijk geopend.⁵³

Studio 8 (B. Hoek) tekende renovatieplannen voor de 72 piepkleine rug-aan-rugwoningen die in drie verdiepingen op Odeon stonden. In de loop van de jaren waren enkele woningen al samengevoegd. Bij de renovatie werden de overige omgebouwd tot grotere woningen.⁵⁴

In opdracht van Stichting Rotterdam West tekende Pietro Hammel achter Odeon een nieuw onderkomen voor Kinderdagverblijf Odeon en de Peuterspeelzaal Robbedoes. Het gebouw telde twee verdiepingen en kreeg een speelterras op het dak. De bouw werd pas in 1993 afgerond, waarop kinderdagverblijf en peuterspeelzaal hun nieuwe onderkomen betrokken.⁵⁵

Hogeschool van de dagelijkse praktijk

Odeon verhuurde als vanouds zalen. Daarnaast bood het gastvrijheid aan activiteiten van Aktiegroep Het Oude Westen, aan de Koffiehoeck, waar kaarters, biljarters en bingospelers zich dagelijks vermaakten, en op woensdag- en vrijdagavond aan wijksporters. Vooral volleybal, tafeltennis en badminton waren populair. Hoe gezellig ook, terwijl de wijk razendsnel alsmaar kleurrijker werd, merkte je daar in Odeon nog weinig van, maar na de tweede fase van de verbouwing kwam daar verandering in.⁵⁶

Op 15 januari 1982 ging de eerste paal voor de tweede fase de grond in en werd Odeon verrijkt met een vergaderzaal die ook geschikt was voor kleine zaalsporten, enkele kleedkamers en een personeelsruimte. De Koffiehoek verdween. De Schouwburgzaal werd gesloopt om een acceptabele licht- en luchttoetreding te realiseren voor de aanpalende woningen in de Gouvernedwarsstraat. De foyer op de begane grond kon worden gehandhaafd. In oktober 1982 werd deze fase van de verbouwing afgesloten.⁵⁷

De deuren gingen voortaan elke dag open en Odeon begon zelf initiatieven te nemen. De capaciteit voor commerciële verhueringen werd steeds beter benut: culturele feesten, bruiloften, verenigingsavonden. De Scholengemeenschap Nieuw Rotterdam leverde een belangrijke bijdrage aan de inkomsten door overdag de sportzalen te huren voor gymnastiekonderwijs.⁵⁸

Op initiatief van de Turkse werkgroep werden op zondagen regelmatig Internationale ontmoetingsdagen georganiseerd: in de zomer op de pleinen en 's winters in het nieuwe Odeon. Dat had succes. Odeon veranderde steeds meer in een multicultureel wijkgebouw. Het wijkgebouw was niet alleen in Rotterdam, maar ook in Suriname een begrip, reden voor president Venetiaan om Odeon twee keer te bezoeken.⁵⁹

'Van Wijkgebouw naar Multicultureel Centrum, dat is niet van bovenaf bedacht, maar kwam vooral uit de koker van projectleider Imro Lont. Hij zag de behoefte aan zaalruimte voor de nieuwe cultuur in de wijken. Hij bedacht activiteiten en zocht er jong personeel bij uit verschillende culturen in de wijk. Dat resulteerde in grote feesten en evenementen die geld opbrachten dat onder andere kon worden ingezet voor de dagelijkse naschoolse opvang, die op onverhuurbare uren gratis werd opengesteld.'⁶⁰

Projectleider Wensly Gefferie deed ervaring op in andere wijkgebouwen van Afrikaanderwijk en Bloemhof voor hij naar Odeon verkaste: 'Ik heb er echt heel veel geleerd. Eigenlijk zou je Odeon de Hoge school van de dagelijkse praktijk kunnen noemen.' Maar het werd steeds lastiger om een balans te vinden tussen een gastvrij Odeon en een Odeon dat zichzelf kon bedruipen. 'Neem nu zo'n vrouwendag. Eigenlijk kunnen we het ons niet veroorloven om geen huur te vragen... Kijk ik ben realistisch en manager genoeg om te zien dat er ook geld binnen moet komen, maar zoveel wegbezuinigen doet echt pijn. En vooral de laagdrempelige wijkactiviteiten worden er de dupe van.'⁶¹

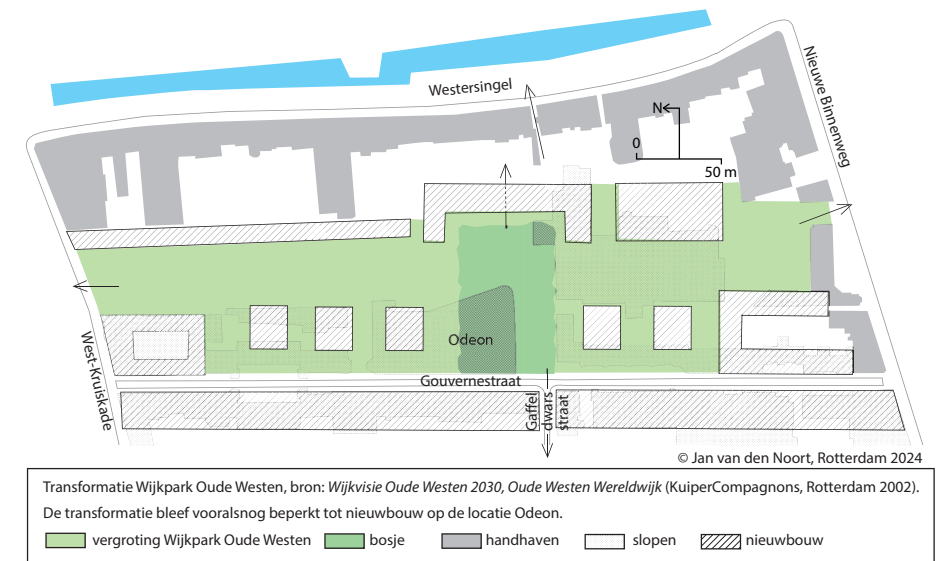
Bij het verlaten van de feestzaal spraken bezoekers soms hard of toeterden. De bewoners boven Odeon hadden daar last van. De Nieuwe Unie kwam hen enigszins tegemoet door dit bord op te hangen. (Buurtkrant Oude Westen, november 2011)

Donkere wolken

In de jaren negentig verzamelden zich de eerste donkere wolken boven Odeon. De inkomsten daalden dramatisch omdat Odeon, vanwege geluidsoverlast, de verhuur voor feesten met levende muziek moest staken. De gemeente Rotterdam stak zelf een spaak in het wiel door de bouw van sportzalen bij scholen te bevorderen. Odeon verloor inkomsten omdat de gymnastieklessen toen niet meer in Odeon werden gegeven. Daar kwam nog bij dat de tweede fase van de verbouwing gefinancierd was met geleend geld en die schuld ieder jaar zwaar op de exploitatie drukte.⁶²

De gemeentelijke Dienst Recreatie (later Sport en Recreatie) overwoog sluiting, maar verwachtte daarvan meer problemen dan oplossingen. Sluiting zou bovendien 'zeer triest zijn, gelet op het voorzieningenpakket dat Odeon de wijk biedt.' Over de kwaliteit van het aanbod werd niet getwijfeld. Het probleem zat hem in de inkomsten, die waren onvoldoende. Pappen en nathouden was voorlopig het devies.⁶³

Waar Sport en Recreatie het wijkgebouw wilde redden, zagen andere partijen meer heil in onmiddellijk sluiten en slopen. In 2002 verscheen de Wijkvisie Oude Westen 2030, samengesteld door Kuiper Compagnons in opdracht van de gemeentelijke dienst Stedenbouw +

Volkshuisvesting en woningcorporatie De Nieuwe Unie. De Wijkvisie brak een lans voor het bouwen van luxe woningen met maximaal zicht op het Wijkpark. De activiteiten van Odeon konden beter verhuizen naar een centrale plek in de wijk, bijvoorbeeld aan het Gerrit Sterkmanplein.⁶⁴

Het dagelijks bestuur van de Centrumraad wilde graag van de hoge kosten af en overwoog al in 2002 om Odeon te sluiten, maar durfde niet door te pakken. In 2007 besloot de Centrumraad om Odeon binnen tien jaar te sluiten. Een onderzoek naar de gewenste sociaal-maatschappelijke voorzieningen was weliswaar positief over de voorzieningen die Odeon bood, maar zag het gebouw toch liever ergens anders: De sportfunctie in het wijkpark en de ontmoetingsfunctie in een aanbouw bij de Gaffel. De plannen kozen verschillende richtingen, maar sloop was de grootste gemene deler: sloop nadat de activiteiten elders waren ondergebracht. De gemeenteraad protesteerde tegen de gebrekkige participatie en stemde raadsbreed voor de motie 'Informer en niet hetzelfde als participeren'. De leden van de Centrumraad waren ook ontevreden en vonden dat de bewoners-inbreng alsnog moest worden veilig gesteld: 'We hebben een dikke onvoldoende gekregen en dan kunnen we niet blijven denken dat we het goed hebben gedaan.'⁶⁵

Kan het ook anders?

Sport en Recreatie kreeg vanaf 1 juli 2013 geen geld meer van Deelgemeente Centrum en staakte de exploitatie van Odeon. Leegstandsbeheerder Villex kreeg het beheer over Odeon. Twee jaar later probeerde Stichting Meesteren om Odeon een nieuwe invulling te geven en toen dat mislukte, nam Stichting Odeon die taak anderhalf jaar waar. Tenslotte werd leegstandsbeheerder Camelot ingeschakeld om het gebouw tot aan de sloop te beheren.⁶⁶

De ruimtes in Odeon werden tijdelijk verhuurd aan de meest uiteenlopende kleine ondernemingen, waaronder een tatoeëerder, een architectenbureau, een tassenmaker, een dansdocent, een circusopleiding, een marketingbureau, en een huiswerkbegeleider, tevens EHBO-trainer.⁶⁷

Hoewel tijdelijk, borrelden prompt allerlei ideeën op hoe Odeon kon worden behouden voor de wijk. Bureau de Werkplaats stelde een Lokaal Cultureel Centrum (LCC) voor dat naast de oude activiteiten een bruisend wijktheater zou huisvesten. Arnold Reijndorp, voormalig projectleider stadsvernieuwing in Het Oude Westen, legde de vinger

Opening Urban Sport Center op 31 oktober 2015. (Foto: Marianne Maaskant)

op de zere plek: 'Woningcorporaties zijn projectontwikkelaar geworden. Ik denk dat ze weer meer dienstverlener zouden moeten worden... Ga eerst maar eens na waar vraag naar is, wat creatievelingen en ondernemende types in de wijk willen en wat je daar als woningcorporatie in kunt betekenen.'⁶⁸

De bewoners van de woningen boven Odeon hoorden al in 2002 dat Odeon en hun woningen plaats moesten maken voor luxe stadsvilla's aan het Wijkpark, maar het bleef lang onduidelijk wanneer. De nieuwe Woningwet 2005 zette een streep door die stadsvilla's en dwong Woonstad om zich te concentreren op woningen voor lage

'Ga eerst maar eens na waar vraag naar is, wat creatievelingen en ondernemende types in de wijk willen en wat je daar als woningcorporatie in kunt betekenen.'

Begin sloop Odeon 30 augustus 2023.

(Foto: Marianne Maaskant)

Theater Odeon is niet
meer. De naam Odeon
siert de kopgevel van
een nieuw woongebouw
op die plek. (Visualisatie:

©Floer Studio, Milaan voor
Happel Cornelisse Verhoeven
2023)

inkomens. Het in 2018 gestichte Rotterdams Woongenootschap bood aan om naast de sociale woningen van Woonstad een complex met middeldure woningen te bouwen en die tegen kostprijs te verhuren. Het wilde de kosten drukken door het gebouw te voorzien van een gemeenschappelijke wasserette, fietsenberging, werkplaats en logeerkamer. Het project mislukte omdat de noodzakelijke gemeentelijke steun uitbleef. Daarop besloot Woonstad om die middeldure woningen zelf te ontwikkelen.⁶⁹

Op 30 augustus 2022 begon de sloop van Odeon en op 18 december 2023 startte de bouw. Het enige wat straks nog herinnert aan het roemruchte verleden van de bijna honderd jaar oude zaal is de naam op het woningbouwcomplex van Woonstad: Odeon.

VERANTWOORDING

Met dank aan:

Ben Aalbers, Louis van Ditshuizen, Anja Hammel, Anne de Klark, Rien Soeters, Lydia van der Spek, Sjaak van der Velden, Harrie Vendeloo, Toby Witte en Joke van der Zwaard.

Afkortingen

AD=Algemeen Dagblad; AOW=Aktiegroep Het Oude Westen; BOW=Buurtkrant Oude Westen; HRP=Het Rotterdamsch Parool; HVV=Het Vrije Volk; NI=Nieuwe Instituut, Rotterdam; SAR=Stadsarchief Rotterdam; RN=Rotterdams(ch) Nieuwsblad; SDD=Voorwaarts, Sociaal Democratisch Dagblad.

Archieven

Archief Aktiegroep Het Oude Westen, Stadsarchief Rotterdam: SAR-903.
Archief A.F. Aalbers, Nieuwe Instituut Rotterdam: NI-AALB.
Archief Affiches, Stadsarchief Rotterdam: SAR-4006 en 4068.
Archief Buurtkrant Oude Westen:
<https://aktiegroepoudewesten.nl/archief/buurtkrant/>
Archief Delpher: kranten: Delpher.nl
Archief Pietro Hammel, Nieuwe Instituut: NI-HAMM.
Archief Sport en Recreatie Rotterdam, Stadsarchief Rotterdam: SAR-1383.

NOTEN

- 1 'NV Gogarn's Meubilerij Maatschappij Rotterdam', In: G.A. Just de la Paisièrs, *Industrieel Nederland III* (Haarlem 1921), 25-29. Gerard Peet, *Binnenweg, Kroniek 1260-2013* (Rotterdam 2013), 69-70. RN 17-5-1882, 6-10-1884, 30-4-1887, 25-11-1914 en *Maasbode* 27-5-1897 en 3-9-1910: uitbreidingen. RN 5-1-1921 en *Maasbode* 29-1-1921: aankondiging verkoop van 'Een complex panden'. 'De nieuwe fabriek van Gogarn', RN 2-7-1921.
- 2 RN 19-4-1922: Aanvankelijk vestigde de firma Lieve, Boerendonk & Co daar een reparatieinrichting van machinerijen, auto's motoren etc.
- 3 NRC 25-4-1925. SDD 23-4-1925.
- 4 L.J.C.J. van Ravesteijn, *Rotterdam in de twintigste eeuw* (Rotterdam 1948), 284, 291, 296-304. Marijke Snepvangers, *Onze Woning... meer dan een dak boven uw hoofd, 75 jaar Woningstichting 'Onze Woning'* (Rotterdam 1993), 47-50. Elbert Raadsen, 'De groei van woonruimte', In: Klerk, Len de en Herman Moscoviter (red.) *'En dat al voor de arbeidende klasse', 75 Jaar Volkshuisvesting Rotterdam* (Rotterdam 1992), 103-123.
- 5 SDD 23-4-1925.
- 6 SDD 27-4-1925.
- 7 'Katholiek leven', *Maasbode* 10-5-1926.
- 8 'Vereeniging tot opbloei der Herv. Kerk', RN 4-3 en 27-9-1926. SDD 22-1 en 22-3-1926. *Maasbode* 17-5-1926.
- 9 'Zuid Nieuw-Guinea', *Maasbode* 26-9-1925.
- 10 *De Tribune, Sociaal Democratisch Weekblad* 6-7-1925. SDD 23-2 en 25-2-1926: Constandse en Wijngaarde. 'Sneevliet spreekt', SDD 15-4-1929.
- 11 'Actie tegen de Zondagssluiting', RN 8-4-1929. 'De Zondagssluiting', NRC 9-4-1929. <https://historiek.net/winkels-slotten-vroeger-erg-laai/17706/>.
- 12 'De bedrijfsvorm van de RET', NRC 8-6-1929. [https://nl.wikipedia.org/wiki/RET_\(Rotterdam\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/RET_(Rotterdam)).
- 13 'Krachtsport, Kampioenschap van Nederland 1926', SDD

27-2-1926 en NRC 1-3-1926. 'Rotterdamsche Voetbalbond', RN 17-7-1928. 'Tafeltennis', RN 26-3-1940. 'Afscheidsavond Puck van Heel', RN 3-5-1940. 'Basketball en Odeon vinden elkaar', HRP 19-5-1950. 'Rollen draaiden in Odeon', HRP 27-12-1954.

- 14 'Gymnastiek', NRC 26-4-1929.
- 15 'Huldiging mej. M. Baron', NRC 11 en 12-12-1926.
- 16 'Boksen in "Odeon"', SDD 28-4-1925. Cees Zevenbergen, 'Theo Huizenaar, 1900-1993, Een leven in dienst van de bokssport', *Rotterdams Jaarboekje 1994*, 139-144. 'Herinneringen aan Odeon, deel 1 - De Boks-tempel', BOW oktober 2020. SDD 7-3-1925 en 23-4-1925: Voor hij bij Odeon begon was L. van Doorn 17 jaar gérant van het Algemeen Verkooplokaal. *Maasbode* 9-8-1926: In 1926 wordt Van Gelder 'chef van Odeon' genoemd. <https://sportgeschiedenis.nl/overige-sport/vechtsporten/de-tweede-wereldoorlog-en-het-einde-van-het-boksverbod/>.
- 17 RN 13 en 31-8-1928. SDD13, 20, 24 en 29-8-1928. *Maasbode* 29-8-1928.
- 18 'De Olympische film 1928', *Maasbode* 1-5-1929. 'De Olympische film, De eerste vertoning te Rotterdam', NRC 1-5-1929. Anders: André van der Velden, 'Karl Weisbard: ondernemerschap en burgerzin in vooroorlogs Rotterdam', *Rotterdams Jaarboekje 2023*, 228-251, aldaar 244.
- 19 *Nieuw weekblad voor cinematografie* 18-5, 25-5, 1-6, 15-6, 19-6, 13-7, 20-7, 3-8 en 10-8-1928, 22-3, 5-4, 26-4, 10-5, 9-8 en 4-10-1929. Anders: Jurryt van de Vooren, 'Italiaanse filmmakers gingen tekeer als amateurs tijdens Amsterdam 1928', <https://sportgeschiedenis.nl/olympische-spelen/italiaanse-filmmakers-gingen-tekeer-als-amateurs-tijdens-amsterdam-1928/>. Voor de gerestaureerde film zie: <https://olympics.com/en/original-series/episode/amsterdam-1928-official-film-the-olympic-games-amsterdam-1928>.
- 20 Aantal krantenartikelen in Delpher.nl met zoekwoord Odeon (plaats van uitgave Rotterdam): 1929-1931: 357, 532 en 449 artikelen. 1932-1936: 249, 206, 224, 265 en 232 artikelen. 1937-1939: 400, 489 en 526 artikelen.
- 21 'De gages van de zeelieden', RN 8-6-1933. 'Gageverlaging voor zeelieden', *De Nederlander* 12-6-1933.
- 22 'Door Eendracht Verbetering', RN 29-1-1934 en 28-1-1935.
- 23 'Het straatventers-vraagstuk', RN 21-8-1934. 'Verkoop van bloemen op zondag', RN 22-11-1934.
- 24 Willem Huberts, *In de ban van een beter verleden, Het Nederlandse fascisme 1923-1945* (Nijmegen 2017), 100-154. 'Drukbezochte vergadering van de Nat. Soc. beweging', RN 15-9-1933. 'Voor spoedige hulp aan vluchtelingen', RN 25-11-1938. 'De Reichskristallnacht', Lou de Jong, *Het Koninkrijk de Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945, deel 1 Voorspel* ('s-Gravenhage 1969), 532-541.
- 25 RN 25-5, 1-6 en 11-7-1940: Openbaar bal. 'Vrijzinnig hervormd leven heeft zich hersteld, Odeon trekt als de Doelen', RN 13-9-1940. 'Aspecten voor Toneel- en Operetteclubs', *Maasbode* 31-8-1940. Jaap Seelbach,

- 'Rotterdamse Schouwburg (1947-1984)' *Ons Rotterdam* 48(2003) nr. 4, 4-5.
- 26 Huberts, *Het Nederlandse fascisme*, 115. 'De toekomst van Nederland' [Mussert], *RN* 27-8-1940. 'Doel streven en wezen van de Nederlandsche SS' [Heerema], *RN* 14-6-1941. Zie m.b.t Heerema ook: Tommy Wieringa, *Nirwana* (Amsterdam 2023) en <https://leesliter.nl/2024/03/23/de-kunstenaar-en-de-zakenman/>. 'Vergadering NSNAP, Rede van dr. Van Rappard', *RN* 19-9-1941.
- 27 'Plechthige bijeenkomst der NSDAP ter gelegenheid van Hitlers verjaardag', *RN* 21-4-1942.
- 28 'Uitreiking van melkkaarten en textielkaarten voor babies', *Algemeen Protestantsch Dagblad* 1-12-1941. 'Afstempelen aardappelkaarten voor wintervoorraad', *RN* 2-12-1941. 'Door en voor distributieambtenaren', *Dagblad van Rotterdam* 17-1-1944.
- 29 'Federatie van winkeliers in tabaksfabrikaten', *RN* 25-4-1941. 'Woensdags voortaan donker lager bier', *RN* 20-3-1941. 'Grote openbare vergadering [van Handelaren in aardppelen]', *RN* 8-4-1941. 'De nood der sigarenwinkeliers', *RN* 7-7-1941.
- 30 Dorothee Segar-Höweler en Tjeerd Boersma, A.F. Aalbers (1897-1961), *Ondogmatisch modernist in een koloniale samenleving* (Rotterdam 2000), 11-14.
- 31 Segar-Höweler en Boersma, Aalbers, 20 en 35-37.
- 32 'Grote zaal Odeon, feestelijke heropening', *HRP* 30-8-1947. 'Odeon heropend', *HVV* 2-9-1947. 'In Odeon is geen half werk verricht', *HRP* 15-3-1949.
- 33 'Verbeteringen in de zalen van Odeon', *HVV* 6-9-1951. 'Odeon', *HRP* 18-8-1951. 'Dagboek van een Rotterdammer', *HRP* 22-8-1951: schuinlopende vloer en bekleding met het asbesthoudend Celotex om de akoestiek te verbeteren, zie <https://en.wikipedia.org/wiki/Celotex>. 'Gedaanteverwisseling in Ahoy', *HVV* 30-1-1951.
- 34 'Willem Ruys-filmavond', *HRP* 5-4, 7-4 en 14-4-1949. 'Verwerking van aardolie', *HRP* 27-1-1950. 'Het moderne aardolie-bedrijf', *HRP* 6-10-1951.
- 35 'Dagboek van een Rotterdammer [t' Kinderhoekje]', *HRP* 25-8-1949 en 30-1-1950. 'Filmmiddag in Odeon', *HVV* 30-1-1951.
- 36 'Solistenconcert in nieuw gerestaureerde zaal van Odeon', *HRP* 18-6-1949. André Hart, 'Odeon '58: Geboortegrond van de Rotterdamse Rock & Roll', *BOW* juni 2009.
- 37 'Ondanks TV volle feestzalen', *HVV* 30-5-1960.
- 38 'Met Theo Huizenaar valt of staat de boksport in Nederland', *HRP* 18-11-1958. 'Boksseizoen begint', *HVV* 28-9-1962. *HVV* 12-1-1965: Vrede tussen Amsterdamse en Rotterdamse bokkers. *HVV* 26-1-1966: Burcht van de bokssport.
- 39 'In Odeon, Pakhuismeesteren', *HRP* 28-4-1958.
- 40 https://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_de_Nederlandse_televisie. 'Toon Hermans houdt de mensen zaterdag binnen', *HVV* 26-2-1965.
- 41 'Spreeuwenpraat', *HVV* 18-7-1966.
- 42 https://nl.wikipedia.org/wiki/Algemene_Ouderdomswet.
- 43 Johnny P. Beckmann. Hij trad in 1930 in dienst als dansleraar en conferencier. Vanaf 1945 was hij beheerder van Odeon. *HRP* 15-9-1955 en *HVV* 30-9-1955: 25-jarig jubileum. Op 16-2-1962 overleed hij op 61-jarige leeftijd. J.G. (Jos) Flick was assistent van de Klark en na diens pensionering beheerder.
- 44 'Meningen botsen hevig op teach-in jonge socialisten', *HVV* 25-11-1966. 'Vietnam-betogers mogen niet in Odeon slapen', *HVV* 25-3-1967. 'Hear-in in Odeon [over Vietnam]', *HVV* 8-4-1967. 'Studenten in Odeon-theater discussiëren dag en nacht', *HVV* 20-5-1968. 'Odeon ontruimd', *HVV* 14-6-1968. De Nederlandse Vietnambeweging: <https://historiek.net/de-nederlandse-vietnambeweging-1965-1975/160912/> Parijse studentenrevolte: https://nl.wikipedia.org/wiki/Parijse_studentsrevolte
- 45 'Trefcentrum voor seksuele vrijheid', *HRP* 17-2-1970. 'Rotterdam moet nog even wachten op "Sekscentrum"', *HRP* 28-2-1970. 'Het gaat om mentaliteit', *HVV* 28-2-1970.
- 46 Jan van den Noort, 'Een dynamische wijk, Het ontstaan van Aktiegroep Het Oude Westen (1970)' In: *Rotterdams jaarboekje 2020*, 218-236, aldaar 229-230. Jan van den Noort, 'De Aktiegroep heeft vele vaders', *Kroniek* (uitgave van Historisch Genootschap Rotterdamum; maart 2020) nr. 24, 40-42. Endry van Velzen, 'Laboratorium voor stedelijke vernieuwing, Over de architectuur van het Oude Westen', In: Stef van der Gaag e.a. (red.), *Het Oude Westen Rotterdam, Laboratorium van de stadsvernieuwing* (Rotterdam 1993), 28-41, aldaar 29-32. 'Oude Westen: niet meer vragen, eisen stellen', *HVV* 26-3-1970. 'Alleen actie levert succes op' en 'Goed plan van architecten, Oude Westen kan fijne wijk blijven', *BOW* 24-4-1970.
- 47 'Rust in de Rotterdamse haven', *HRP* 31-8-1970. <http://www.vergetenverhalen.nl/2015/09/27/havenstaking-heel-de-haven-plat-voor-75-gulden/> Zie ook <https://anderetijden.nl/afl levering/164/De-haven-plat> Zie ook: <https://www.rijnmond.nl/nieuws/198537/vijftig-jaar-geleden-de-rotterdamse-haven-gaat-plat>.
- 48 Ibidem.
- 49 Ibidem. 'Communist Meis verlaagt eisen van havenstakers', *HRP* 8-9-1970. 'We willen een menswaardige behandeling', *HRP* 9-9-1970. 'Honderd plus 125 gulden voor stakers', *HRP* 15-9-1970.
- 50 'Van der Ploeg: Ruimten in wijken ontkleuren', *HVV* 7-9-1971. Toby Witte, *Hart van de verzorgingsstad, Club- en buurt thuiswerk in Rotterdam 1920-2010* (Antwerpen-Apeldoorn 2011), 41-67. Peter Bulthuis, *Even uit de anonimiteit, 15 jaar Raad voor de Gemeentelijke Wijkaccommodaties* (Rotterdam 1986), 21-24.
- 51 Verslag overleg gemeente met Aktiegroep Het Oude Westen 29-10-1970, 10-2 en 29-3-1971, SAR-903 invnr. 194. Vendeloo, Odeon, 4: De Klark bleef bedrijfsleider tot 1974. Bulthuis, *Even uit de anonimiteit*, 63-64.
- 52 'Iets van thuis in Odeon', *HVV* 7-12-1971.
- 53 'Verbouwing van Odeon is drie miljoen in water gooien', *HVV* 11-4-1972. 'Verbouwing Odeon wordt dure zaak', *NRC* 21-6-1972. 'Restauratie Odeon stuit op reserves', *NRC* 14-7-1972. 'Gouden tijden voor de wijk', *NRC* 14-7-1972. 'Verbouwing Odeon mag', *HVV* 14-7-1972. 'Eerste paal; Odeon', *BOW* april 1974.
- 54 Renovatie Odeon en woningen, SAR-903 invnr. 316.
- 55 Multi-cultureel Centrum en Kinderdagverblijf Odeon, Rotterdam, NI-HAMMd100., NI-Hammd19.3 en NI-Hammd19.4.
- 56 Harrie Vendeloo (red.), 'De geschiedenis van Odeon' & 'Multicultureel centrum', In: *Odeon Gouvernestraat Tel. 33766* (Rotterdam 1993), 11-13.
- 57 Projectgroep Oude Westen aan Raad voor de gemeentelijke Wijkgebouwen 5-12-1977, SAR-903 invnr. 316. *BOW* augustus 1982.
- 58 Vendeloo, *Odeon* 14-16 en 28. 'Van de straat geplukt, Rini de Otter', *BOW* oktober 2004. 'Van de straat geplukt, Frieda Siman-Van de Berg', *BOW* december 2001. 'Zoveel is er niet veranderd', *BOW* november 2010. 'Odeon, Wat het kost en wat het oplevert' 4-7-2001, SAR-1383 invnr. 720.
- 59 Vendeloo, *Odeon*, 14. '15 Jaar Odeon', *BOW* april 1991. 'Van de straat geplukt...', *BOW* mei 2005: Bezoek Venetiaan.
- 60 Harrie Vendeloo, informatie 26-8-2024.
- 61 'Van de straat geplukt, Wensly Gefferie', *BOW* mei 2005.
- 62 Recreatie aan Bestuursdienst 5-9-1994, SAR-1383 invnr. 715. Recreatie aan Wethouder Sport en Recreatie 26-1-1995, SAR-1383 invnr. 715. Verslag van de Wethouderstaf Centrumgebied/Kinderopvang/Stedelijke instellingen 30-1-1995, SAR-1383 invnr. 715. Rapportage inzake exploitatieverbeterende maatregelen multi cultureel centrum Odeon, februari 1996, SAR-1383 invnr. 715. Aktiegroep aan Recreatie 21-11-1996, SAR-1383 invnr. 716. Recreatie aan Coördinatiebureau Centrum 30-1-1997, SAR-1838 invnr. 715.
- 63 Ibidem.
- 64 *Wijkvisie Oude Westen 2030, Oude Westen Wereldwijk* (Rotterdam 2002), 7-8 en 38-39.
- 65 Verslag bewonersvergadering 19-10-2003, SAR-1383 invnr. 720. Vergadering Centrumraad 12-6 en 9-7-2007. 'Binden en Verleiden', *Wijkvisie Oude Westen 2008, Verrassende ontmoetingen* (Rotterdam 2008), 9. Evelien van Es, Evelien, *Cultuurhistorische verkenning Oude Westen* (Rotterdam 2010), 67. Hugo Greeven en Con Zaat, *Toekomstvisie sociaal-maatschappelijke voorzieningen, eindrapport* (Rotterdam 2010), 30. 'Versnipperde ontmoetingsplekken in de wijk. De sloop van Odeon en hoe het dan verder moet', *BOW* februari 2010. *Masterplan Oude Westen* (Rotterdam 2010), 39, 43 en 58. *Bestemmingsplan Oude Westen* (Rotterdam 2013), 88. 'Dikke onvoldoende', *BOW* april 2012. Jan van den Noort, 'Ipadparticipatie', *Buurtkrant Oude Westen* 42 (juni 2012), 4.
- 66 'Tijdelijk beheer Odeon', *BOW* september 2013. 'Opnieuw herstart van Odeon', *BOW* mei 2016. L.E.U.K.-e antwoorden op vragen over Meesteren (zp, 2017). Yonca Kilic, *Communiceren met de buitenwereld, Welke communicatiestrategie kan er voor zorgen dat het imago van Meesteren wordt hersteld?* (scriptie Hogeschool Rotterdam 2017).
- 67 'Van Odeon naar stichting Odeon', *BOW* mei 2018. Faillissement Stichting Odeon 4-11-2019, https://www.faillissementsverslagen.com/faillissement/verslagen/verslag/10_rot_19_403_F_V_02/pdf.
- 67 'Herinneringen aan Odeon, deel 3, De gymgroepen van Frieda', *BOW* december 2020. 'Verborgen bedrijvigheid, Reshmay, docente en eigenaresse van Moves! Rotterdam', *BOW* april 2013. 'Odeon gaat weer bruisen', *BOW* oktober 2015. 'Verborgen bedrijvigheid, Job Trong Quoc Lee, architect en stedenbouwkundige', *BOW* juni 2014. 'Verborgen bedrijvigheid, Ray Sebastian, tattooëer kunstenaar', *BOW* februari 2015. 'Odeon is weer bewegingspaleis', *BOW* december 2016. 'Odeon lijkt er toch weer voor de wijk te zijn', *BOW* februari 2017. 'Gratis proefles CrossFit in Odeon', *BOW* juni 2017. 'Het familiegevoel van Dansschool Moves', *BOW* juni 2017. 'Op bezoek bij Circus Studio Rotterdam', *BOW* maart 2020. Circus Rotjeknor: <https://circusrotjeknor.nl/nieuws/circus-in-de-wijk/>.
- 68 "t kan ook anders ... volgens professor Arnold Reijndorp", *BOW* mei 2012. 'Nieuwe toekomstplannen voor Odeon', *BOW*, maart 2013. 'Nieuwe woningplannen door en voor het Oude Westen', *BOW* juli/augustus 2017. Verg. Marlies Meijer, 'Het sociaal kapitaal van Mariënveldde', *Geografie* 33(2024/6), 18-19.
- 69 'Wonen in een ontwikkelokatie. Berichten uit de Gouvernestraat en omgeving', *BOW* januari 2010. "'Het is ook onze toplokatie" Na 16 jaar eindelijk duidelijkheid voor bewoners rondom Odeon', *BOW* februari 2019. 'Woningen rondom Odeon, Wat willen bewoners?', *BOW* juni 2019. 'Odeon', *BOW* november 2020. 'Bewonersverhalen: Wanneer je moet verhuizen', *BOW* december 2021. 'Het Rotterdams Woongenootschap, Goede woningen voor een kostprijsuur', *BOW* juni 2019. 'Odeon', *BOW* februari 2021. Peter Kuenzli en Arie Lengkeek, 'De wooncoöperatie als derde weg uit de wooncrisis', *Rooilijn* 6 maart 2022 rooilijn.nl/artikelen/de-wooncooperatie-als-derde-weg-uit-de-wooncrisis. Joke van der Zwaard, 'Geen woningen van Het Rotterdams Woongenootschap op Odeonlocatie', *BOW* februari 2021. 'Einde aan samenwerking Het Rotterdams Woongenootschap op locatie Odeon', <https://www.woonstadrotterdam.nl/nieuws/einde-aan-samenwerking-het-rotterdams-woongenootschap-op-locatie-odeon#>. 'Nieuwbouw Odeon', *BOW* november 2022: 60 sociale huur, 42 middenhuur, 11 duurdere vrije sectorwoningen en ruimte voor een kinderdagverblijf.